

OBIECTELE DIN OS ȘI CORN ÎN CULTURA WIETENBERG

Cercetări mai vechi sau recente asupra culturilor epocii bronzului au aruncat o nouă lumnă asupra întregii perioade ce constituie o adevărată ruptură în raport cu tradițiile materiale și spirituale ale epocilor precedente.

Cu toate acestea, se resimte lipsa unor studii specializate, în limitele cunoștințelor existente. Pe linia acestor considerații, ne-am îndreptat atenția asupra obiectelor de os și corn descoperite în cadrul uneia dintre culturile clasice ale epocii bronzului în România - cultura Wietenberg¹. Remarcăm faptul că o serie de cercetări relativ recente, precum și descoperiri întâmplătoare au sporit numărul obiectelor de os și corn cunoscute în cadrul culturii Wietenberg². În cele ce urmează vom încerca să facem o trecere în revistă a tipologiei acestor obiecte, deși materialul ce ne interesează a fost destul de puțin valorificat prin publicare.

În cadrul descoperirilor de obiecte de os și corn din așezările Wietenberg au fost identificate următoarele tipuri de piese:

I. Unelte.

1) Brăzdare - sunt de două feluri. Primul este lucrat din ramurile laterale ale coarnelor de cerb, păstrând însă și ramura principală, de care probabil se trăgea³ (Pl. I/1). Al doilea tip de brăzdar din care s-au păstrat un exemplar întreg și alte câteva fragmente, are o gaură de prindere a mânerului în zona bifurcării coarnelor⁴ (Pl. I/2).

2) Săpăligi din corn de cerb⁵.

3) Topoare - sunt de tipul cu gaura de înmănușare transversală. Sunt lucrate fie din bazele coarnelor de cerb, unele păstrând chiar rozetele, fie din vârful coarnelor⁶ (Pl. I/3).

4) Dălți confecționate din os⁷.

5) Plantator. Există un singur exemplar, la care s-a folosit drept mâner una dintre ramurile laterale ale cornului care a fost cioplit și șlefuit⁸ (Pl. I/4).

6) Sule. Confecționate din oase lungi (tibia, cubitus) de animale având vârful subțiat prin șlefuire și foarte ascuțit⁹ (Pl. I/5, 6).

7) Spatule. Sunt confecționate din oase lungi sau din coaste de animale domestice sau sălbatice. Sunt asemenea unor cuțite sau dălți, servind probabil la modelarea pereților vaselor de lut¹⁰ (Pl. I/7).

8) Vârfuri de undițe sau harpoane, având fiecare un cârlig, vârful mult subțiat și capătul opus perforat¹¹ (Pl. I/8).

9) Ace de cusut. Confecționate din oase subțiri și coaste; sunt lucrate foarte îngrijit și având un mic orificiu în partea superioară¹² (Pl. I/9, 10).

¹ K.Horedt, *Die Wietenberg Kultur*, în *Dacia*, NS, IV, 1960, p.107-137.

² K.Horedt, C.Scraphim, *Die Prähistorische Ansiedlung auf dem Wietenberg bei Sighișoara-Schüssburg*, în *Antiquitas*, 3, Bonn, 1971; I.Al. Aldea, *Un sceptor de os din așezarea Wietenberg de la Lancriș (jud. Alba)*, în *Apulum*, XI, 1971, p.25-33; Al.Retegan, T. Soroceanu, *Neue spätbronzezeitliche Funde in Norden Rumäniens. Das spätbronzezeitliche Wietenberg-Graberfeld von Dumbrăvița (Kr. Bistrița-Năsăud)*, în *Dacia*, NS, XXV, 1981, p.195-207; N.Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea, 1980; I.Andrișoiu, *Civilizația tracilor din sud-vestul Transilvaniei în epoca bronzului*, București, 1992; Nikolaus G.O.Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, Bonn, 1994, Teil 1,2.

³ N.Chidioșan, *op.cit.*, p.62, pl.39/1-2; Nikolaus G.O.Boroffka *op. cit.*, p.223, Pl. 21/1, 84/1, 148/17.

⁴ I.Andrișoiu, *op.cit.*, p.46, Pl.40/8; N.Chidioșan, *op.cit.*, loc.cit.

⁵ I.Andrișoiu, *op.cit.*, loc. cit., Pl.40/5-6; Nikolaus G.O.Boroffka, *op.cit.*, p.223-224, Pl.148/18.

⁶ N.Chidioșan, *op.cit.*, loc.cit., Pl.39/4-13.

⁷ Nikolaus G.O.Boroffka, *op.cit.*, p.224, Pl.15/2.

⁸ N.Chidioșan, *op.cit.*, loc.cit., Pl.39/3.

⁹ *Ibidem*, p.63, Pl.39/16-19; I.Andrișoiu *op.cit.*, loc.cit., Pl.40/12-13; Nikolaus G.O. Boroffka, *op.cit.*, loc. cit., Pl.139/13, 148/14.

¹⁰ *Ibidem*, p.62, Pl.39/14-15; Pl.40/7.

¹¹ N. Chidioșan, *op.cit.*, loc. cit., Pl. 39/20-21; Nikolaus G. O. Boroffka, *op.cit.*, loc. cit.

¹² *Ibidem*, p.63, Pl.39/24-28; p.224, Pl.25/4.

II. Arme. În așezările Witenberg au fost descoperite câteva pumnale, dintre care remarcăm o sulă-pumnal, cioplită din femur de mistreț (Pl. I/11) și o piesă confecționată dintr-un corn de cerb cu două ramificații, având spre mijloc un orificiu transversal de formă pătrată¹³. În aceeași categorie includem și un cuțit din os descoperit la Oarța de Sus¹⁴.

De asemenea, din os au fost confecționate și vârfuri de lance și de sageți¹⁵.

III. Alte obiecte.

1) Patine. Sunt confecționate din tibie de bovideu având găuri transversale ce foloseau la prinderea pe picior¹⁶.

2) Fusaiole. De la Feldioara provin două fusaiole de os, circulare, de diametre 3, 8 cm și respectiv 4, 8 cm¹⁷.

3) Lingură. Singurul exemplar descoperit este confecționat din corn de cerb și provine de la Deva¹⁸.

De asemenea, în această categorie sunt incluse și obiectele cărora nu li s-a putut atribui o destinație precisă. Astfel, este un os tubular, retezat drept la unul dintre capete și oblic la celălalt. În această parte oblică, pereții prezintă două orificii circulare¹⁹ (Pl. II/9).

Un alt obiect asemănător este un cilindru confecționat dintr-un corn de cerb, având capetele drepte, iar pe corp trei rânduri de caneluri adânci și paralele. Înspre unul din capete peretele este perforat²⁰ (Pl. II/6).

Un instrument cu o destinație neprecizată îl reprezintă o piesă ca o tijă lungă și dreaptă, bifurcată la unul din capete; la mijlocul bifurcației piesa a fost perforată²¹ (Pl. II/8).

Dintre piesele mai mărunte poate fi amintit un mic cilindru brăzdat cu mici șanțulețe paralele horizontale, ce ar putea fi un tip de mârgea²² (Pl. II/7).

IV. Podoabe sau piese ornamentale.

1) Psalii de os. Au fost descoperite două exemplare, din care unul la Cheile Turzii²³, iar celălalt la Cetea²⁴. Acest tip de obiect este o piesă de harnașament foarte răspândită începând de la Beycesultan²⁵ din Anatolia și până la Male Kosihy în Slovacia, precum și în Italia²⁶. Tipologic, piesa descoperită la Cheile Turzii își găsește analogii și la Pecica²⁷, Socodor și Vârșand²⁸. Această psalie aparține cu siguranță

¹³ K. Horedt, C. Seraphim, *op. cit.*, p.43, Pl.10/1.4.

¹⁴ Nikolaus G. O. Boroffka, *op. cit.*, loc. cit., Pl.76/13.

¹⁵ N.Chidioșan, *op. cit.*, loc. cit., Pl. 39/22/38; I.Andrișoiu, *op. cit.*, loc. cit.; Nikolaus G. O. Boroffka, *op. cit.*,

¹⁶ K. Horedt, C. Seraphim, *op. cit.*, p.41, Pl.10/8,10,11.

¹⁷ Nikolaus G.O.Boroffka, *op.cit.*

¹⁸ *Ibidem*, Pl.31/5.

¹⁹ N.Chidioșan, *op. cit.*, p.64, Pl.39/37.

²⁰ *Ibidem*, Pl.39/30.

²¹ *Ibidem*, Pl. 39/36.

²² *Ibidem*, Pl.39/31.

²³ K.Horedt, *op.cit.*, p.130, fig.13/10; I.Ai.Aldea, *op.cit.*, p.31.

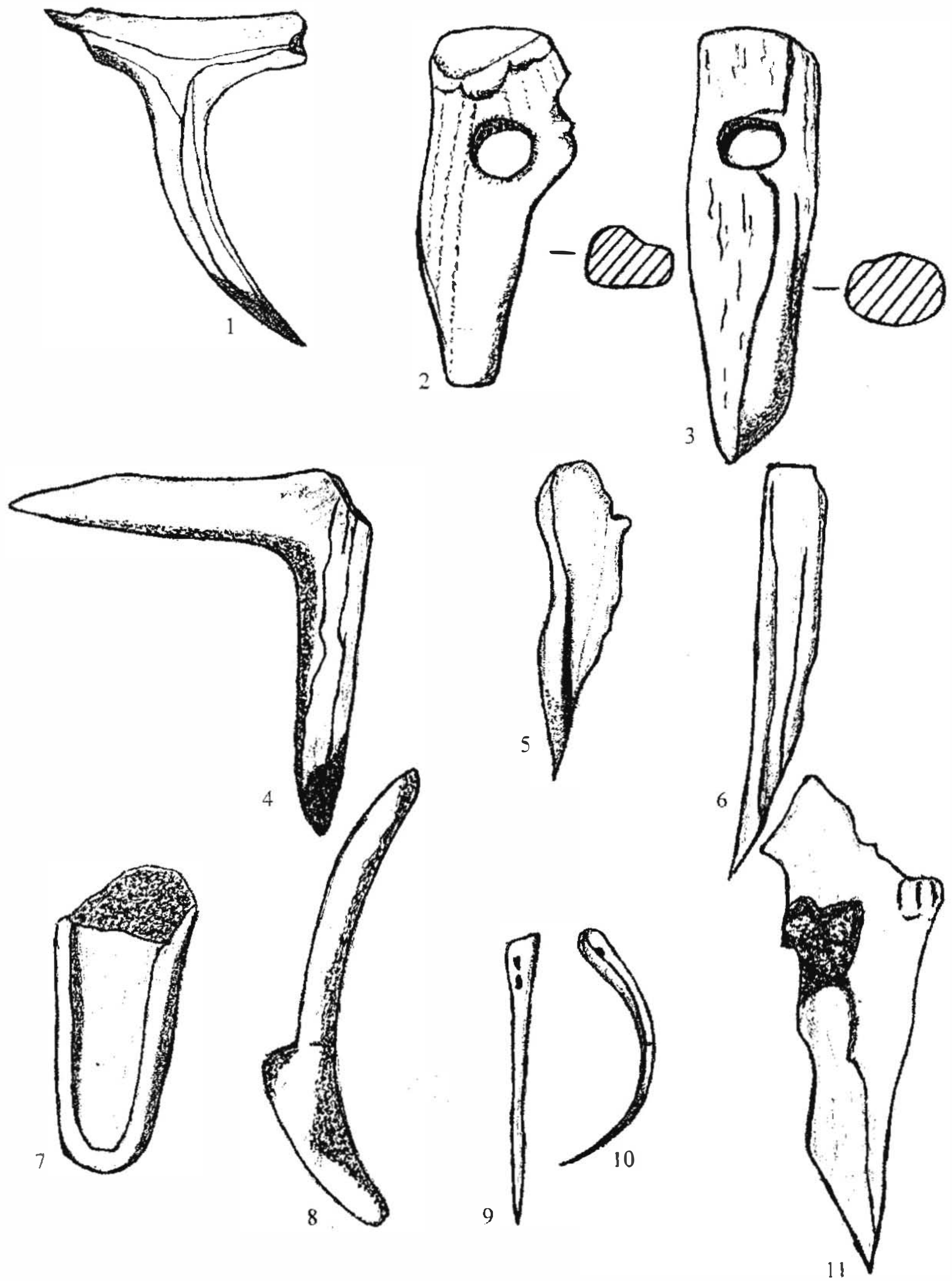
²⁴ Nikolaus G. O. Boroffka, *op. cit.*, p.225, Pl. 25/2.

²⁵ S.Lloyd, I.Mellart, *Beycesultan. Occasional Publications of the British Institute of Archeology at Ankara*, vol. 1, nr. 6, 1962; vol. 2, nr.8, London, 1965.

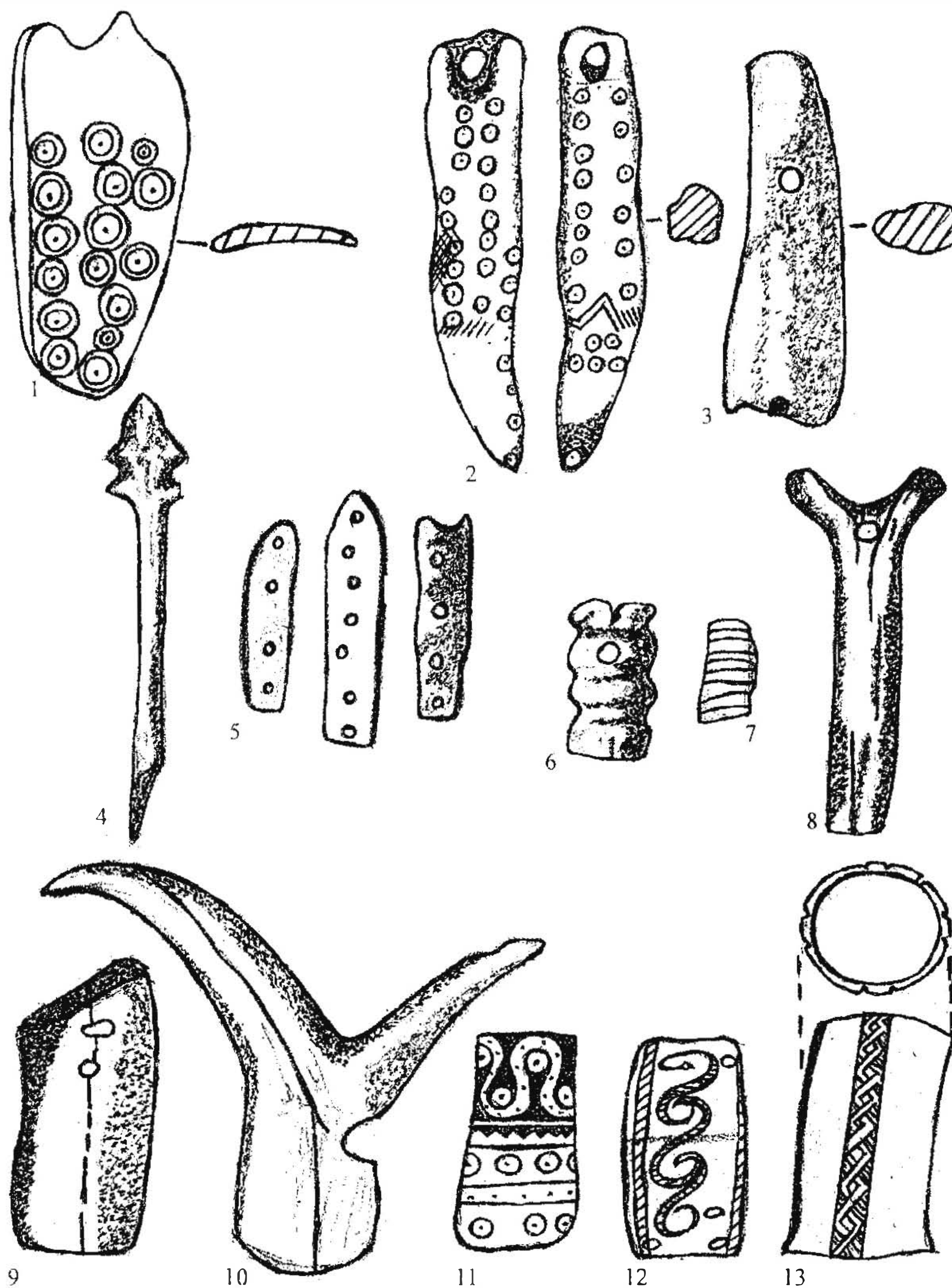
²⁶ St.Foltiny, *The Ivory Horse Bits of Homer and the Bone Horse Bits of Reality*, în *Bonner Jahrbuche*, 167, 1967, p.11-37; pentru piesele de os vezi: A.Mozsolics, *Goldfunde aus dem Kom.Bihar*, în *Mitteilungen der Anthropologischen Gessellschaft in Wien*,XCIII/XCIV, 1964, p.104-114; R. Hochmann, *Die frühe Bronzezeit im Westliken Ostseegebiet und ihre mittel und südosteuropäischen Beziehungen*, Hamburg, 1957, p.165-180; K. Horedt, *op. cit.*,loc. cit.; M. Gimbutas, *Bronze Age Cultures in Central and Eastern Europe*, Paris-London, 1965; A. Tócsik, J. Vladar, *Preh'bad Sadania problematike vyvoia Slovenska v dove brozovey*, în *Slov Arch.*, XIX/2, 1971, p.365-422; N.Chidioșan, *Prelucrarea osului în așezările culturii Otomani din nord-vestul României*, în *Crisia*,XIV, 1984, p.27-52. (mai departe se va cita *Prelucrarea osului ...*).

²⁷ St.Foltiny, *op. cit.*, loc. cit.; I.Ai.Aldea, *op. cit.*,

²⁸ K.Horedt, *op. cit.*, loc. cit., I. Ai. Aldea, *op. cit.*, loc. cit

Plasa I. Obiectele de os și corn aparținând culturii Wietenberg (1, 3-11 după N.Chidioșan; 2 după I.Andrișoiu)

Planșa II. Obiecte din os și corn aparținând culturii Wietenberg (1, 2 după I. Andrițoiu; 3-13 după N. Chidioșan)

arici culturale Wietenberg fiind decorată cu motive ornamentale caracteristice (benzi hașurate dispuse în zigzag și triunghiuri hașurate dispuse succesiv).

2) Placă ornamentală fragmentară, decorată cu șiruri verticale de cercuri concentrice cu punct central, realizate prin incizie²⁹ (Pl. II/1).

3) Amulete și pandantive. Majoritatea lor sunt lucrate din dinți de animale, canini de lup, canini de Ursus Spelaeus, colți de mistreț. Se foloseau însă ca pandantive și vârful de coarne de cerb retezate, șlefuite bine și perforate pentru a fi atârnat³⁰ (Pl. II/3).

O piesă ce merită atenție deosebită este o amuletă modelată din os de căprior, ascuțită la vârf prin șlefuire și prevăzută cu o perforație circulară în partea superioară. Este decorată cu motive liniare și cercuri cu punct central realizate prin tehnica inciziei (Dumitra, Pl. II/2)³¹.

Un obiect asemănător a fost descoperit la Bodza în Slovacia, aparținând culturii Madarovče³².

Deosebit de interesante sunt și cele două amulete descoperite la Livezile. Confectionate din maxilarul inferior al unui porc domestic, cele două amulete au caracteristici antropomorfe³³.

4) Cataramă. Singurul exemplar descoperit provine de la Baraolt și este confectionat dintr-o placă de os trapezoidală având la colțuri patru perforații circulare ce serveau la prindere³⁴.

5) Ace ornamentale. Acestea erau prinse probabil în păr sau legau diferite părți ale veșmintelor. Unul dintre aceste ace, de dimensiuni mari are două brațe laterale în partea superioară (Pl. II/4). El nu a fost șlefuit în întregime, fiind abandonat în timpul confectionării. Alte două ace ornamentale au câte o proeminență laterală perforată longitudinal³⁵. Aceste tipuri de ace sunt cunoscute numai în vestul României în culturile Mureș și Otomani.

6) Mărgele. În necropola Wietenberg de la Deva, a fost descoperită o mărgea de os cu o perforație centrală și cu secțiunea pătrată³⁶, dar, în general, ca mărgele au fost folosite cochilii de Deutalium cărora li s-au șlefuit marginile. Numărul mărgelelor descoperite până în prezent se ridică la circa 200. Trebuie subliniat faptul că aceste cochilii nu sunt de origine fosilă, ci au ajuns în Transilvania pe calea schimburilor. Originea lor se află în zona mediteraneană. Alături de aceste cochilii au fost descoperite și alte două specii de gasteropodc marine provenite din Mediterana (Canus aff Mediterraneus și Hypopus Maculatus)³⁷.

7) "Susținătoare de coliere". Ca accesorii ale unor podoabe pot fi incluse și aceste "susținătoare de coliere". Un astfel de exemplar a fost descoperit și în cadrul cercetărilor de la Derșida alăturându-se celor descoperite la Sighișoara, Șaeș și la Dumbrăvița, ultimele două găsite în morminte aparținând fazelor târzii ale culturii Wietenberg.

Al doilea tip de "susținător de colier" este confectionat din plăcuțe mai lungi sau mai scurte, foarte subțiri și înguste, având capetele rotunjite și fiind prevăzută în zona mediană cu mici orificii dispuse în șir. Piese identice sunt cunoscute în bronzul timpuriu din Slovacia și Polonia³⁸ (Pl. II/5).

Fără îndoială, obiectele ornamentale sunt importante datorită posibilităților ce le oferă pentru stabilirea unor corelații de natură economică sau culturală între diferite arii și cercuri de civilizație.

În afara pieselor ornamentate, descrise anterior, în această categorie se înscriu alte trei obiecte descoperite la Derșida. Primul dintre ele este un inel cu circumferințele bine șlefuite, având pe mijlocul

²⁹ I. Andrițoiu, *op. cit.*, Pl. 40/10; Nikolaus G. O. Boroffka, *op. cit.*, p.226, Pl.24/16.

³⁰ N. Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din N-V României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, p.63, Pl.39/32-35 (mai departe se va cita *Contribuții...*)

³¹ I. Andrițoiu, *op. cit.*, loc. cit., Pl.40/11; Nikolaus G.O Boroffka, *op. cit.*, loc. cit., Pl.71/2.

³² J.Vladar, *Östereuropäische und mediterrane Einflüsse in Gebiet der Slowakei während der Bronzezeit*, în *Slov Arch*, 21/2, 1973, p.253-357.

³³ Nikolaus G.O.Boroffka, *op. cit.*, p.226, Pl.86/1-2.

³⁴ *Ibidem*, p.224-225.

³⁵ N. Chidioșan, *Contribuții...*, p.63, Pl.39/23.

³⁶ I. Andrițoiu, *op. cit.*, loc. cit.

³⁷ N. Chidioșan, *Contribuții...*, Pl.39/43; determinările au fost făcute de T. Juresak, cf. N. Chidioșan, *Contribuții...*, p.64.

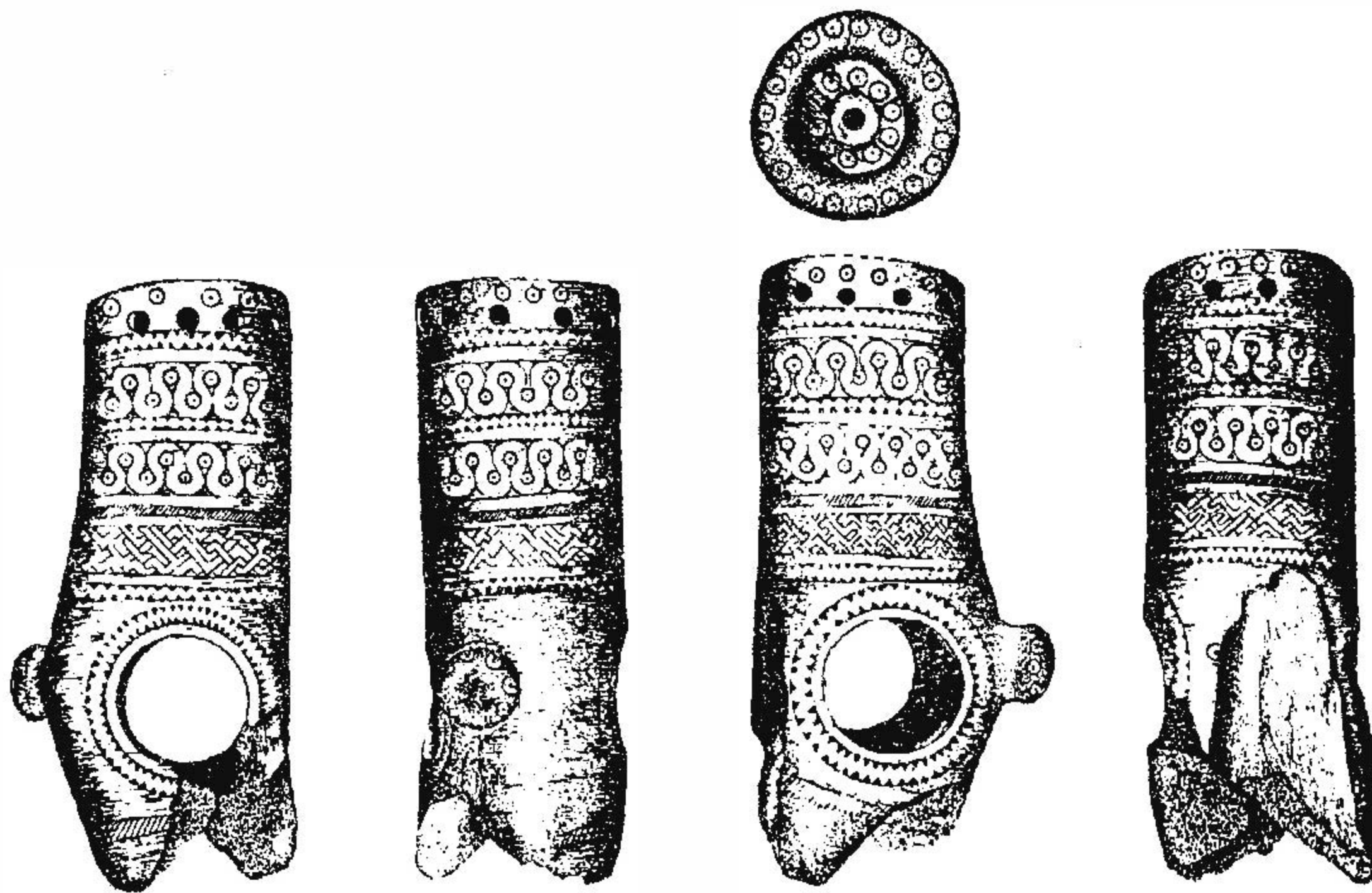
³⁸ K. Horedt, C. Seraphim, *op. cit.*, p.43, Pl.11/30; N. Chidioșan, *Contribuții...*, Pl.39/29; Nikolaus G.O.Boroffka, *op. cit.*, p.225, Pl.115/2.

peretelui exterior o bandă în care s-a dispus un șir de spirale orizontale și încârligate. Deasupra acestei benzi decorative, în două locuri, peretele prezintă două orificii circulare³⁹ (Pl. II/12). Motivul ornamental este specific culturii Wietenberg⁴⁰.

Un alt obiect este un cilindru cu una din circumferințe subțiată prin șlefuirea peretelui interior. Pe verticală cilindrul este ornamentat cu patru benzi aranjate simetric. În interiorul lor s-au dispus într-un câmp hașurat mărunț două benzi înguste încrucișate în zigzag⁴¹ (Pl. II/13). Motivul ornamental este frecvent întâlnit în cultura Wietenberg.

O piesă interesantă este un fragment de inel a cărui întreagă suprafață este ornamentată. Decorul este organizat în registre orizontale și se compune din două rânduri de mici cerceulețe cu câte un punct central, două benzi înguste cu mici puncte dispuse median și, în fine, un al patrulea registru mai larg, în care se află o bandă șerpuitoare ce formează meandre și care are pe linia mediană un șir de mici puncte. În coturile meandrice se află câte un cerculeț cu punct central. Spațiile rămase libere între meandre sunt excizate⁴² (Pl. II/11).

Piesa cea mai importantă se pare a fi sceptorul de os provenit din așezarea Wietenberg de la Lancrăm. Confectionat din corn de cerb și păstrat fragmentar, sceptorul este ornamentat pe întreaga suprafață. Fragmentul de sceptor de formă cilindrică și puțin îngroșat spre capătul rupt are o perforație circulară transversală precum și o proeminență de forma unui buton. Ornamentația este dispusă în patru registre orizontale și constă în incizii circulare cu punct central, perforații circulare, triunghiuri, benzi cu "dinți de lup", benzi incizate, zigzaguri. Deasemenea, capătul întreg al sceptorului este ornamentat cu cercuri cu punct central, având în mijloc o perforație circulară care se întâlnește probabil cu cele de pe marginile exterioare⁴³ (Pl. III).

Planșa III. Sceptorul de os aparținând culturii Wietenberg, descoperit la Lancrăm (după I. Al. Aldea)

³⁹ N. Chi

dioșan, *Contribuții...*, Pl.39/40.

⁴⁰ Pentru motivele ornamentale în cultura Wietenberg vezi: K. Horedt, *op. cit.*, p.115-118, Pl.5; N.Chidioșan, *op. cit.*, p.51-60, Pl.35-36; I. Andrițoiu, *op. cit.*, p.39-44, Pl.41-42; Nikolaus G.O.Boroffka, *op. cit.*, Typentafel 9-29.

⁴¹ N. Chi

dioșan, *op. cit.*, p.65, Pl.39/39.

⁴² *Ibidem*, Pl.39/42.

⁴³ I.Al.Aidea, *op. cit.*, loc. cit., fig.2-3.

Existența acestor obiecte de os și corn ornamentat în cadrul culturii Wietenberg îndeamnă la discutarea unor aspecte referitoare atât la cronologie cât și la relațiile economice și culturale.

Chiar dacă sceptrul de os de la Lancrăm nu are un corespondent în plan tipologic deocamdată din punct de vedere al ornamentației, atât sceptrul cât și celelalte obiecte decorate aparținând culturii Wietenberg sunt departe de a fi unice.

Interesați fiind de această ornamentică putem remarca faptul că motivele existente pe aceste piese sunt răspândite pe un teritoriu vast din Europa de Sud-Est până în Europa Centrală, putând fi întâlnite în primul rând pe obiecte de os⁴⁴ dar și pe obiecte de metal⁴⁵ și, uneori, pe ceramică⁴⁶.

Provenind probabil din zona anatoliană, aceste motive ornamentale existente pe obiectele din os și corn descoperite în cadrul culturii Wietenberg, precum și prezența cochiliilor de gasteropode mediteraneene în așezările Wietenberg, nu fac decât să ofere argumente pentru situarea teritoriului Transilvaniei de-a lungul unui important drum existent în preistorie, pornind din Anatolia peste Balcani spre centrul Europei⁴⁷.

Motivele ornamentale precum cercurile incizate cu punct central, benzi cu "dinți de lup", dar mai ales banda meandrică ce este cunoscută sub denumirea de "spirală scripete", pot fi urmărite de-a lungul acestui drum de la Alalakh⁴⁸, Beycesultan⁴⁹, și Kultepe Hüyük⁵⁰ din Anatolia până la Nitrianski Hradok⁵¹, Veterov⁵² și Blucina⁵³ în Slovacia, trecând prin mediile culturale Vatina, Mureș, Monteoru, Wietenberg, Tomani, Füzesabony, Madarovce⁵⁴. Faptul că obiectele de os astfel decorate apar în cadrul unor culturi relativ contemporane și la un orizont cronologic comun au făcut pe unii cercetători precum R. Höchmann, K. Horedt, St. Foltiny și M. Gimbutas să emită ipoteza provenienței lor dintr-un centru comun, fiind răspândite apoi pe calea schimburilor comerciale sau a producerii lor de către meșteri ambulanti ce preiau această ornamentică din lumea anatolo-miceniă⁵⁵.

Pe de altă parte, în cadrul unui studiu din 1974 Alexandru Vulpe⁵⁶ și mai recent, Nikolaus Boroffka⁵⁷ au acreditat ideea apartenenței locale a acestei ornamentații în cadrul culturii Wietenberg. Ideea nu ni se pare de loc ieșită din comun, având în vedere faptul că unele dintre ornamentele în discuție apar pe acest teritoriu încă în bronzul timpuriu⁵⁸ și au o continuitate cel puțin până în Hallstat⁵⁹. Deci, ornamentica prezentă pe obiectele descoperite în cadrul culturii Wietenberg, ar putea fi fie rezultatul unei evoluții locale pe un fond mai vechi, fie al preluării și adaptării din cadrul culturilor contemporane și învecinate.

Un ultim aspect asupra căruia ne-am oprit atenția este ideea ce susține caracterul simbolic al unora dintre aceste ornamente. Cercetătorii care au studiat aceste motive ornamentale au concluzionat că

⁴⁴ A. Mozsolics, *op. cit.*; R. Höchmann, *op. cit.*, loc. cit.; M. Gimbutas, *op. cit.*, loc. cit.; K. Horedt, *op. cit.*, loc. cit.; St. Foltiny, *op. cit.*, loc. cit.; A. Tocik, J. Vladar, *op. cit.*, loc. cit.; N. Chidioșan, *Prelucrarea osului...*, p.27-52.

⁴⁵ A. Mozsolics, *op. cit.*, p.1-62, Pl.22/1 și 23/1;

⁴⁶ I. Al. Aldea, *op. cit.*, p.33, fig.4; N. Kalicz, *Neue Aspekte über die Chronologie der Nyirseg Grupp*, în *Slov Arch.*, XIX/2, 1971, Pl.2.

⁴⁷ K. Horedt, *Săbii de tip "miceniă" în Transilvania*, în *Apulum*, IV, 1962, p.9-19; St. Foltiny, *Mycenae and Transilvania*, în *Hungarian Quarterly*, nr.3-4, New York, 1962, p.133-140.

⁴⁸ A. Mozsolics, *op. cit.*, p.107, fig.10/9-11.

⁴⁹ J. Vladar, *op. cit.*, Pl.48.

⁵⁰ V. Bahadır Alkim, *Anatolien I*, col. "Archeologia Mundi", 1968, fig.70.

⁵¹ A. Mozsolics, *op. cit.*, fig.10/14; A. Tocik, J. Vladar, *op. cit.*, fig. 11/4.

⁵² A. Mozsolics, *op. cit.*, fig.10/15; M. Gimbutas, *op. cit.*, fig.28/2.

⁵³ *Ibidem*, p.108, fig.10/16; fig.28/1.

⁵⁴ N. Chidioșan, *Contribuții...*, p.65; *idem*, *Prelucrarea osului...*, p.49.

⁵⁵ *Ibidem*; Z. Székely, *Butonul de os de la Târgu Secuiesc (jud. Covasna)*, în *SCIVA* 29/2, 1978, p.289-290.

⁵⁶ Al. Vulpe, *Probleme actuale privind metalurgia aramei și a bronzului în România*, în *Rev. Ist.*, 2, 27, 1974, p.251-252.

⁵⁷ Nikolaus G.O. Boroffka, *op. cit.*, p.229-230 și 283-294.

⁵⁸ N. Kalicz, *op. cit.*,

⁵⁹ K. Kroner, *Brezje. Hallstattische Hügelgräber aus Brezje bei Trebelno*, Ljubljana, 1959, Pl.8/12, 19/17, 31/8, 14, 206/5; F. Stare, *Vace*, Ljubljana, 1955, Pl.LXXVII/2-3.

că spirala, meandrul și cercul cu punct central sunt simboluri solare⁶⁰. Acestea constituie de altfel ornamentele definitorii ale culturii Wietenberg⁶¹.

Ideea enunțată ni se pare cu atât mai veridică dacă avem în vedere caracterul tipologic al obiectelor ornamentate cu astfel de motive (amulete, brățări, inele, cilindrii de os, psalii, sceptru). Chiar dacă motivul cercurilor incizate cu punct central apare uneori și pe ceramică, aceste vase ar putea fi destinate unor întrebuințări cultice.

NICOLAE CĂTĂLIN RIȘCUȚA
Universitatea "1 Decembrie 1918"
Alba Iulia

⁶⁰ R.Höchmann, *op. cit.*, p.165-180; K.Horedt, *op. cit.*, p.31-44; St.Foltiny, *op. cit.*, p.135-137; M.Gimbutas, *op. cit.*, p.57-65.

⁶¹ N.Chidioșan, *op. cit.*, p.57-60; I.Andrișoiu, *op. cit.*, p.41-42.